

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI ANALIZĖ

Raimonda Brenkevičiūtė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
El. paštas: raimonda.brenkeviciute@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos tiesioginės užsienio investicijos (TUI) dešimtyje Centrinės ir Rytų Europos šalių (priklausančių Europos Sąjungai (ES)). Teoriškai ir praktiškai pagrindžiamas teigiamas ir neigiamas užsienio kapitalo poveikis šalies ūkio plėtrai. Remiantis statistiniais duomenimis, aprašoma TUI srautų dinamika pasaulyje, Centrinės ir Rytų Europos šalyse. Analizuojamos paskatos, taikomos užsienio investicijoms. Pateikiama metodika, leidžianti kiekybiškai įvertinti ryšio stiprumą tarp BVP ir TUI srautų nagrinėjamosiose valstybėse, naudojant porinę koreliacinę analizę. Tyrimo rezultatai leidžia patvirtinti iškeltą hipotezę (egzistuoja teigiamas ryšys tarp TUI srautų ir ekonominio augimo analizuojamosiose Centrinės ir Rytų Europos šalyse) ir leidžia tiksliau planuoti ekonominę politiką užsienio kapitalo atžvilgiu.

Reikšminiai žodžiai: tiesioginės užsienio investicijos, bendrasis vidaus produktas, ekonomikos augimas, koreliacinė analizė.

Įvadas

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) turi didelę reikšmę ekonomikos globalizacijos procesui, kaip vienas iš tarptautinių ekonominių santykių ir jų plėtojimosi elementų. Pakeisdamos prekybą, TUI kuria tiesioginius ir nuodugnesnius šalių ryšius, skatina ekonomikos plėtrą. Todėl pasaulyje itin sparčiai didėja konkurencija dėl investicijų pritraukimo: valstybės stengiasi išryškinti šalies privalumus, taiko įvairias paskatas, skirtas užsienio investuotojams.

Tačiau užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimuose akcentuojama, jog TUI gali ne tik skatinti, bet ir slopinti ekonomikos plėtrą. Todėl, siekiant visaverčio šalies ištraukimo į tarptautinio kapitalo judėjimo procesą, svarbi nuosekli TUI plėtojimo tendencijų ir jas lemiančių veiksnių analizė.

Moksliniame straipsnyje keliama problema – TUI įtaka nacionalinės ekonomikos augimui.

Tyrimo objektas – TUI srautai Centrinės ir Rytų Europos valstybėse.

Straipsnio tikslas – teoriškai pagrįsti užsienio kapitalo įtaką šalies ekonominei plėtrai ir ištirti priklausomybę tarp BVP ir TUI srautų Centrinės ir Rytų Europos šalyse (priklausančiose ES).

Uždaviniai:

- teoriškai pagrįsti nevienareikšmį TUI poveikį šalies ekonomikos plėtrai;
- išanalizuoti TUI dinamiką Centrinės ir Rytų Europos šalyse (priklausančiose ES);
- atlikti priklausomybės tarp BVP ir TUI srautų įvertinimą nagrinėjamosiose valstybėse;

– išanalizuoti šalyse taikomas paskatas užsienio investuotojams.

Atliekant tyrimą taikyti šie metodai: sisteminė mokslinės literatūros analizė, pirminių statistinių duomenų analizė, grafinis duomenų atvaizdavimas, porinė koreliacinė analizė.

Straipsnyje pateikiami tyrimo rezultatai leidžia patvirtinti iškeltą hipotezę (egzistuoja teigiamas ryšys tarp TUI srautų ir ekonominio augimo (BVP) analizuojamosiose Centrinės ir Rytų Europos šalyse) ir leidžia tiksliau planuoti ekonominę politiką užsienio kapitalo atžvilgiu.

Tiesioginių užsienio investicijų poveikio šalies ekonomikai teoriniai aspektai

TUI valstybių ekonominėje politikoje dažniausiai besąlygiškai laikomos teigiamu reiškiniu ir kryptingai naudojamos ekonominiam augimui pasiekti. Tačiau mokslinėje literatūroje atsispindi įvairūs TUI poveikis investuojančios ir investicijas priimančios šalies ekonominei plėtrai.

Teigiamas TUI poveikis šalies ekonomikai

Tvaronavičienė ir Kalašinskaitė (2003a) teigia, kad TUI, kaip ūkio plėtros veiksnys, augančiu produktyvumu gali paspartinti pramonės plėtrą didinant kapitalą ir jo kokybę. Išteklių kiekio didinimas ir jų kokybės gerinimas dėl mokslo ir technikos naujovių diegimo padidina gamybinį visuomenės pajėgumą. Tai lemia šalies ūkio paroduodamos produkcijos kokybės ir kiekio didėjimą, suteikia galimybę vietinėms kompanijoms pasisemti patirties ir žinių išliekant gyvybingomis net ir didėjančios konkurencijos sąlygomis.

Tvaronavičienė ir Grybaitė (2007) pabrėžia, kad TUI yra svarbus kapitalo šaltinis, papildantis vidaus in-

vesticijas. TUI skatina naujų darbo vietų kūrimą, darbo jėgos kvalifikacijos tobulinimą, modernių technologijų perdavimą ir eksporto didinimą.

Vietinės ekonomikos uždirbtas pelnas priklauso nuo pagrindinių užsienio kapitalo įplaukų dydžio ir sukauptos patirties bei žinių nutekėjimo masto. Toks žinių nutekėjimas iš pažangios užsienio kompanijos keliais būdais nusako produktyvumo augimą. Pirmiausia vietinė įmonė gali padidinti savo produktyvumą kopijuodama kai kurias technologijas. Antra, ji gali efektyviau naudoti jau egzistuojančias technologijas arba ieškoti naujų technologijų. Trečia, užsienio investuotojas gali mokyti vietinius darbuotojus, kurie vėliau įsidarbins vietinėse įmonėse (Tvaronavičienė, Kalašinskaitė 2003b).

Faras ir Ghali (2009) teigia, kad TUI skatina subalansuotą tam tikrų ekonomikos sektorių augimą, nukreipiant investicijas į nepatrauklias ekonomines veiklas bei diversifikuojant ekonominę bazę. Tai užtikrina produktyvaus kapitalo kaupimąsi ateityje.

TUI teigiamai veikia investicijas gaunančios šalies saugumą, skatina didesnę šalies suinteresuotumą išlaikyti ilgalaikį suverenitetą ir demokratijos stabilumą (Loungani, Razin 2001).

Užsienio investuotojai kartu su užsienio kapitalu perduoda ir verslo ryšius su tarptautinėmis institucijomis. Tai investicijas priimančiai šaliai padeda gerinti einamosios sąskaitos balansą ir didina šalies pozicijas tarptautinėse kapitalo rinkose (Samuolis 2002).

Tačiau daugelis autorių (Samuolis 2002; Šečkutė, Tvaronavičius 2007; Amdam *et al.* 2007) pabrėžia, kad naujos darbo vietos yra viena iš svarbiausių TUI pritraukimo priežasčių.

Kai kurie autoriai nurodo tam tikras sąlygas, kurioms esant TUI skatina ūkio plėtrą. Balasubramanyam *et al.* (1999) teigia, kad TUI teigiamai veikia šalies ekonomiką tik tada, jei priimančioji šalis naudoja eksporto, bet ne importo skatinimo strategiją. Taip pat šalis turi turėti pakankamą išsilavinusio žmogiškojo kapitalo lygį ir gerai išplėtotą finansų rinką (Wang, Wong 2009).

Daugiausia užsienio investicijų sulaukia tos šalys, kuriose yra stabili politinė ir ekonominė padėtis, tvirta nacionalinė valiuta ir palanki investicijoms aplinka. Tačiau reikia pabrėžti, kad didelis TUI kiekis ne visada užtikrina greitą ūkio plėtrą. TUI turi ir neigiamų aspektų.

Neigiamas TUI poveikis šalies ekonomikai

Užsienio kapitalo įmonės dažnai veikia didelės koncentracijos ūkio šakose, turinčiose aukštus patekimo barjerus. Didelę koncentraciją TUI gali ir padidinti (Tvaronavičienė, Ginevičius 2003). Tai leidžia užsienio kapitalo bendrovėms „pasiimti“ ekonominę rentą ir „iš-

traukti“ iš vietinės šalies kapitalą. Tai lemia šalies ekonomikos plėtojimosi tempų sulėtėjimą (Tvaronavičienė, Kalašinskaitė 2003a, 2003b).

TUI gali iš rinkos išstumti vietinius gamintojus bei pakeisti juos užsienio tiekėjais ir gamintojais. Užsienio kapitalo įmonės gali reinvestuoti į tas pačias arba susijusias pramonės šakas, taip išplėsdamos savo rinkos dalį (Glass, Saggi 1999).

Pastebima stipri valdžios priklausomybė nuo užsienio investuotojų, ne visada dalijamasi gauta nauda su šalimi, priėmusia investicijas. Šalies ūkis įgyja technologinę priklausomybę nuo užsienio investicijas suteikusių subjekto. Tarptautinės įmonės, atlikdamos bendrus mokslinius tyrimus, naudoja investicijas priėmusios šalies žmonių idėjas ir žinias, sukeldami „protų nutekėjimą“. Kartais kyla nesutarimų dėl darbo užmokesčio, žaliavų kainų, užsienio investuotojai ima kištis į vyriausybės veiklą. (Šečkutė, Tvaronavičius 2007; Tvaronavičienė, Kalašinskaitė 2003a, 2003b).

Drabek ir Griffith-Jones (1998) teigia, kad užsienio kapitalo srautai gali sukelti priimančiosios šalies pinigų pasiūlos, o kartu ir vartojimo padidėjimą. Tai skatina importo augimą ir didina infliaciją. Dideli TUI srautai gali padidinti šalies užsienio skolą ir neigiamą užsienio prekybos balansą.

Apibendrinant teorines prielaidas galima teigti, kad nėra sutariama, kokią įtaką TUI daro ekonomikos augimui. Nesutarimų priežastis – skirtingas vertinimo procesas, skaičiavimo metodika ir vertinimo metodai. Paminėtina, kad ankstyvose TUI studijose, nustatant ryšį tarp TUI ir ekonomikos augimo, buvo naudojamas mažiausių kvadratų metodas ir laiko eilutės (Balasubramanyam *et al.* 1999), vėliau – Granger priežastingumo tyrimai (angl. *Granger causality.*) (Choe 2003; Chowhury, Mavrotas 2006) ir regresiniai modeliai (Tvaronavičienė, Kalašinskaitė 2003a, 2003b; Degutis, Tvaronavičienė 2006; Šečkutė, Tvaronavičius 2007; Čegyte, Miečinskienė 2009).

Tešiant užsienio kapitalo įplaukų poveikio ekonomikos augimui tyrimus, yra tikslinga tolesniuose mokslinio straipsnio skyriuose analizuoti statistinius BVP ir TUI duomenis ir atlikti matematinius skaičiavimus.

Tyrimo metodika

Literatūros šaltinių analizė parodė, kad nėra vienos nuomonės, kokią poveikį TUI daro valstybės ekonomikos augimui. Kadangi ekonominį augimą apibūdina pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų apimtys didėjimas per tam tikrą laiką, kitaip tariant, BVP augimas, todėl, siekiant įvertinti TUI efektyvumą, tikslinga ieškoti kiekybinio BVP ir TUI ryšio.

Tyrimui pasirinkta dešimt Centrinės ir Rytų Europos šalių (priklausančių ES), su kuriomis Lietuva turi panašumų ir konkuruoja dėl TUI srautų. Pasirinktos šalys: Lietuva, Čekija, Estija, Latvija, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija, Rumunija ir Bulgarija. Investuotojai, ieškantys pigesnės, geografiškai patrauklios, turinčios išteklių vietos investicijoms Europos Sąjungoje, dažniausiai lygina naujas ES šalis. Visos šios šalys turi daug panašumų: valstybės patyrė panašų sovietinį režimą, kartu įstojo į ES (2004 m. gegužės 1 d.), išskyrus Rumuniją ir Bulgariją, kurios įstojo 2007 m. sausio 1 d. Be to, per pastarąjį dešimtmetį šių šalių ekonominis vystymasis buvo panašus. Todėl, nustatant faktinį užsienio kapitalo įplaukų ir ekonomikos augimo ryšį, tikslinga lyginti Lietuvą su panašiomis Centrinės ir Rytų Europos šalimis. Tam tikslui bus atliekama porinė koreliacinė analizė, naudojant BVP (priklausomas kintamasis) ir TUI srautų į šalį (nepriklausomas kintamasis) metinius 1993–2008 m. Jungtinių Tautų prekybos ir plėtros konferencijos (UNCTAD) duomenis. BVP ir TUI skaičiuojami vienam gyventojui. Absoliutūs dydžiai parodo, kiek kiekvienai šaliai tenka tam tikro duomens, todėl dažnai atvejais pirmautų didžiosios valstybės vien dėl savo užimamos teritorijos dydžio, tačiau tai nebūtinai gali reikšti šalies gyventojų ekonominės gerovės. Todėl santykiniai dydžiai vienam žmogui leis gauti tikslesnius rezultatus.

Skaičiavimams atlikti naudojama MS Excel statistinė funkcija CORREL (nusako dviejų dydžių koreliacijos koeficientą), koreliacijos koeficiento reikšmingumas tikrinamas Stjudento kriterijumi.

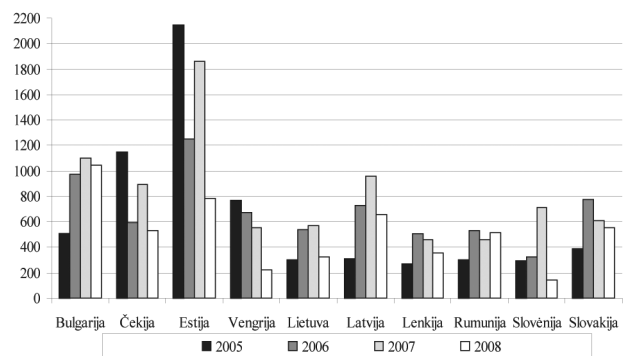
Tiesioginių užsienio investicijų dinamikos tyrimas

Išsivysčiusių šalių praktika rodo, kad viena iš pagrindinių prielaidų ekonomikai efektyviai funkcionuoti yra mobili, subalansuota ūkio struktūra. Ilgalaikė ir efektyvi įmonių veikla, jų plėtra, konkurencingumo stiprinimas priklauso nuo jų inovacinio ir investicinio aktyvumo lygio bei investicinės veiklos apimčių.

UNCTAD duomenimis (UNCTAD 2008), pasaulyje TUI srautai, nepaliaujamai didėję iki 2000 m., pradėjo mažėti ir 2003–2004 m. beveik pasiekė 1998 m. lygį. Tačiau dėl pasaulio ekonomikos augimo ir suaktyvėjusių tarptautinių susijungimų ir įsigijimų operacijų (2007 m. sandorių vertė sudarė 1637 mlrd. JAV dolerių, t. y. 21 % daugiau nei 2000 m.) 2007 m. TUI srautai pasaulyje siekė 1833 mlrd. dolerių, 400 mlrd. dolerių viršydami rekordinį lygį, pasiektą 2000 m.

Svarbu pabrėžti, kad 2007 m. antroje pusėje prasidėjęs pasaulinis ekonomikos lėtėjimas skatino likvidumo krizę daugelio išsivysčiusių šalių vertybinių popierių rinkoje, kurioje esmingas susijungimų ir įsigijimų žlugimas. Pirmame 2008 m. pusmetyje, palyginti su 2007 m., šių operacijų sumažėjo 29 %. Taip pat mažėjo ir plyno lauko investicijų projektų (2008 m. I ketv. 3 % mažiau nei 2007 m. I ketv.). Dėl šių priežasčių, UNCTAD išankstiniais skaičiavimais, TUI srautai pasaulyje 2008 m., palyginti su 2007 m., sumažėjo 10 % ir siekia 1600 mlrd. dolerių. Pasaulio banko atstovai teigia, kad, jei 2007 m. buvo staigaus akcijų kursų smukimo, tai 2009-ieji – drastiško TUI mažėjimo metai (Verslo žinios, 2009).

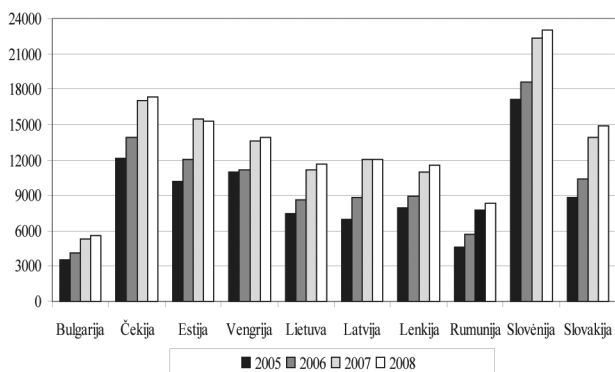
Analizuojant dešimt Centrinės ir Rytų Europos valstybių (priklausančių ES) padėtį matyti, kad 2008 m. TUI srautai vienam gyventojui mažėjo visose šalyse (išskyrus Rumuniją) (UNCTAD 2008) (1 pav.). Daugiausia užsienio kapitalo, tenkančio vienam gyventojui, pritraukė Bulgarija – 1049 dolerių (4,9 % mažiau nei 2007 m.), mažiausiai – Slovėnija – 146 dolerių (79,6 % mažiau nei 2007 m.). Nors Lenkija 2008 m. pritraukė daugiausia TUI srautų (13,7 mlrd. dolerių), tačiau pagal TUI srautą vienam gyventojui ji užima septintą vietą. Lietuva tiek pagal TUI srautą į šalį, tiek pagal TUI srautą vienam gyventojui (327 dolerių, t. y. 42,7 % mažiau nei 2007 m.) yra aštunta iš dešimties analizuojamų šalių.

1 pav. TUI srautai 1 gyventojui Centrinės ir Rytų Europos šalyse, doleriais

Fig. 1. FDI Inflows per Capita in the Central and East Europe Countries, USD

Analizuojant šių Centrinės ir Rytų Europos valstybių BVP vienam gyventojui matyti, kad jis didėjo ir 2008 m. (2 pav.) Didžiausias BVP 1 gyventojui 2008 m. teko Slovėnijoje (23 060 dolerių), mažiausias – Bulgarijoje (5574 dolerių). Lietuvoje vienam gyventojui teko 11 648 dolerių BVP.

2 pav. BVP 1 gyventojui Centrinės ir Rytų Europos šalyse, doleriais

Fig. 2. GDP per Capita in the Central and East Europe Countries, USD

Apibendrinant galima teigti, kad TUI srautai pasaulyje nuo 2004 m. nuolat didėjo ir 2007 m. pasiekė aukščiausią ribą (1833 mlrd. dolerių). Tačiau tiek Lietuvos bankų, tiek pasaulinių ekonominių organizacijų ekspertai prognozavo, kad dėl finansų krizės ir ekonomikos lėtėjimo TUI srautai nuo 2008 m. mažėjo visame pasaulyje, o 2009-ieji buvo drastiško TUI mažėjimo metai.

Priklausomybės tarp BVP ir TUI įvertinimas Centrinės ir Rytų Europos šalyse

Tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo tyrimas pasirinktose Centrinės ir Rytų Europos šalyse leis įvertinti Lietuvos poziciją pritraukiant TUI panašių valstybių atžvilgiu bei nustatyti, kiek TUI efektyvumą lemė objektyvūs veiksniai (pvz., šalių geografinė padėtis) ir kiek – subjektyvūs veiksniai (pvz., šalyse, kuriose taikomos lengvatos užsienio investicijoms).

Analizuojant 1 lentelėje pateiktus duomenis (remiantis UNCTAD statistiniais duomenimis), matyti, kad pagal

vidutinį BVP vienam gyventojui (1993–2008 m.) pirmauja Slovėnija (13 036 dolerių), antroje vietoje – Čekija (8478 dolerių), paskutinę vietą užima Bulgarija (2441 dolerių). Lietuva yra septintoje vietoje – jos vidutinis BVP vienam gyventojui yra 4894 dolerių.

Daugiausia TUI vienam gyventojui pritraukia Estija (vidutiniškai 603 dolerių), Čekija (vidutiniškai 460 dolerių), Vengrija (vidutiniškai 377 dolerių), Slovakija (vidutiniškai 350 dolerių). Lietuva pagal vidutinį TUI vienam gyventojui yra 9 vietoje (vidutiniškai 190 dolerių). Todėl galima daryti išvadą, kad iš dešimties nagrinėjamų valstybių Lietuva tiek pagal vidutinį BVP, tiek pagal vidutines TUI vienam gyventojui yra tarp atsiliekančių šalių.

Tiriant BVP ir TUI tarpusavio priklausomybę, pagal pradinis duomenis apskaičiuojami kiekvienos analizuojamos valstybės koreliacijos koeficientai (1 lentelė).

Statistiškai stipriu ryšiu vadinama koreliacijos koeficiento reikšmė, kurios modulis lygus 0,8 arba didesnis, ganėtinai stipriu – kai koreliacijos koeficiento modulis lygus arba didesnis už 0,5.

Pagal apskaičiuotus koreliacijos koeficientus (1 lentelė) galima daryti išvadą, kad statistiškai didelę BVP priklausomybę nuo TUI turi Bulgarija, Rumunija, Latvija, Lenkija, Lietuva ir Estija. Visų jų koreliacijos koeficientai teigiami ir didesni už 0,8. Lietuva pagal koreliacijos koeficientą tarp nagrinėjamų Centrinės ir Rytų Europos valstybių užima penktą vietą.

Gana stipria priklausomybe galima laikyti BVP ir TUI ryšį Slovakijoje ir Čekijoje. Vengrijoje ir Slovėnijoje nustatytas itin silpnas šių veiksmų ryšys (nors Vengrija yra trečioje vietoje tarp analizuojamų valstybių pagal vidutinį BVP ir TUI vienam gyventojui). Tai rodo, kad šiose valstybėse TUI didėjimas arba mažėjimas menkiausiai įveikia BVP didėjimą arba mažėjimą.

1 lentelė. BVP ir TUI priklausomybės skaitinės charakteristikos

Table 1. Numerical Characteristic of Dependence between GDP and FDI

Valstybė	Vidurkis				Koreliacijos koeficientas r	Vieta r	Statistika t	Stjudento kriterijus
	BVP 1 gyv. (doleriais)	Vieta pagal BVP	TUI 1 gyv. (doleriais)	Vieta pagal TUI				
Bulgarija	2441	10	310	5	0,9807	1	18,7755	2,1448
Čekija	8478	2	460	2	0,6017	8	2,8187	
Estija	6675	4	603	1	0,8050	6	5,0765	
Latvija	4867	8	264	6	0,9284	3	9,3497	
Lenkija	5754	6	209	8	0,8733	4	6,7078	
Lietuva	4894	7	190	9	0,8470	5	5,9625	
Rumunija	3048	9	162	10	0,9525	2	11,7040	
Slovakija	6212	5	350	4	0,6341	7	3,0687	
Slovėnija	13036	1	234	7	0,4623	10	1,9508	
Vengrija	7220	3	377	3	0,4642	9	1,9608	

Silpną ryšį iš dalies galima paaiškinti nepakankama intimi, tačiau analizuoti nėra didesnės galimybės, nes ankstesnių metų duomenys nėra pateikiami. Taip pat nereikia pamiršti, kad bet kokius duomenis vienam gyventojui šiose šalyse gali iškreipti gyventojų migracija, kuri oficialioje statistikoje fiksuojama pavėluotai. Adekola *et al.* (2008) teigia, kad dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių veiksnių Lietuvoje emigracijos mastai didžiausi iš visų ES valstybių.

Tačiau svarbu pabrėžti, jog nė vienoje valstybėje negautas neigiamas koreliacijos koeficientas (vadinasi, investicijos į šias šalis skatina jų ekonomikos augimą). Tai sudaro prielaidas teigti, kad valstybės yra besivystančios ekonomikos būsenos.

Galima pastebėti ir tai, kad kuo didesnis koreliacijos koeficientas, tuo vidutinis BVP vienam gyventojui yra mažesnis. Aukštus koreliacijos koeficientus lėmė spartus TUI srauto didėjimas analizuojamu laikotarpiu.

Šalyse, kuriose koreliacijos koeficiento reikšmė buvo didžiausia (pvz., Rumunijoje, Bulgarijoje), investicinės įplaukos nagrinėjamu laikotarpiu nebūtinai buvo pačios didžiausios (1 lentelė). Tai rodo skirtingą investicijų įdiegimo greitį ir pajėgumą.

Pagal pasiskirstymo lentelę apskaičiuota Stjudento kriterijaus reikšmė, esant reikšmingumo lygmeniui 0,05 ir laisvės laipsnių skaičiui 14 (analizuojamų metų skaičiaus ir koeficiento 2 skirtumas), lygi 2,1448. Statistiškai reikšmingos yra Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Rumunijos ir Slovakijos statistikos *t*.

Pagal pasiskirstymo lentelę apskaičiuota Stjudento kriterijaus reikšmė, esant reikšmingumo lygmeniui 0,05 ir laisvės laipsnių skaičiui 14 (analizuojamų metų skaičiaus ir koeficiento 2 skirtumas), lygi 2,1448. Statistiškai reikšmingos yra Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Rumunijos ir Slovakijos statistikos *t*.

Pagal šiuos skaičiavimus vienareikšmiškai stiprus arba ganėtinai stiprus ryšys yra tarp Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Rumunijos ir Slovakijos BVP ir TUI. Šių valstybių koreliacijos koeficientai ne tik didesni už 0,5, bet ir reikšmingi, palyginti su statistika *t*.

Vadinasi, pasitvirtina hipotezė: egzistuoja teigiamas TUI srautų ir ekonominio augimo (BVP) analizuojamose Centrinės ir Rytų Europos valstybėse ryšys.

Patvirtinus hipotezę, svarbu nustatyti, kodėl iš vienos analizuojamų šalių pritraukia daugiau užsienio kapitalo, kitos mažiau. Tam tikslinga nagrinėti šių valstybių investicinį klimatą ir taikomas paskatas užsienio investicijoms.

2 lentelė. Paskatų užsienio investicijoms taikymas

Table 2. Incentives of Foreign Investments Application

Valstybė	Mokestinės paskatos		Kitos paskatos		
	Mokesčių nuolaidos	LEZ	Parama darbo vietoms kurti	Parama mokymui	Parama tyrimams ir plėtrai
Bulgarija	+	-	-	+	+
Čekija	+	-	+	+	+
Estija	+	-	-	+	+
Latvija	+	+	-	+	+
Lenkija	-	+	+	+	+
Lietuva	-	+	-	-	+
Rumunija	+	-	+	+	+
Slovakija	+	-	+	+	+
Slovėnija	+	+	+	+	+
Vengrija	+	-	+	+	+

Trumpa analizuojamose valstybėse taikomų paskatų užsienio investicijoms apžvalga pateikiama 2 lentelėje (minuso ženklas (-) rodo, kad paskata netaikoma, pliuso (+) – kad taikoma) (Kalinauskienė 2006; Vengrijos investicijų agentūros duomenys).

Dažniausiai naudojama mokestinių paskatų forma yra mokestinės nuolaidos (dalinis arba visiškas atleidimas nuo pelno mokesčio). Iš nagrinėjamų šalių šios paskatos netaiko tik Lenkija ir Lietuva. Laikino atleidimo nuo pelno mokesčio laikotarpis tam tikrose šalyse yra nuo penkerių (Slovakijoje) iki dešimties (Vengrijoje, Čekijoje) metų.

Laisvosios ekonominės zonos (LEZ) įkurtos keturiose valstybėse: Lietuvoje, Lenkijoje, Latvijoje ir Slovėnijoje. Dažniausiai LEZ teikiamos mokestinės paskatos yra visiškas ar dalinis atleidimas nuo pelno mokesčio, atleidimas nuo PVM, akcizo ir muitų mokesčių bei nekilnojamojo turto mokesčio. Rumunija, Estija, Vengrija ir Bulgarija turi laisvas prekybos zonas, kuriose tokios paskatos netaikomos.

Subsidijas naujoms darbo vietoms kurti teikia septynios iš analizuojamų šalių (Čekija, Latvija, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija, Rumunija), tik Lietuva, Estija ir Bulgarija neteikia tokio pobūdžio subsidijų. Svarbu paminėti, jog Latvijos vyriausybė neskiria tiesioginių subsidijų už kiekvieną sukurtą naują darbo vietą, tačiau investuotojams, ketinantiems sukurti naujas darbo vietas, palankia kaina (dažniausiai žemesne negu rinkos) gali nuomoti ar parduoti žemę ir pastatus.

Darbuotojams mokytis, kvalifikacijai tobulinti įvairaus dydžio išmokas teikia visos šalys, išskyrus Lietuvą. Vengrija teikia subsidijas darbuotojams mokytis bei naujoms darbo vietoms kurti tik nustatytoms veikloms, kuriančioms aukštą pridėtinę vertę.

Visos iš nagrinėjamų šalių taiko įvairias paskatas mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos veiklai.

Taikant mokesťines paskatas ar subsidijas TUI, šalys nustato tam tikrus kriterijus. Dažniausiai naudojami kriterijai pateikiami 3 lentelėje (minuso ženklas (–) rodo, kad kriterijus netaikomas, pliuso (+) – kad taikomas) (Kalinauskienė 2006; Vengrijos investicijų agentūros duomenys).

3 lentelė. Paskatų TUI taikymo kriterijai

Table 3. Incentives of FDI Application Criteria

Valstybė	Minimali investicija	Minimalus darbo vietų kūrimas	Minimalus nuosavas kapitalas	Minimalus projekto laiko-tarpis	Diferenciacija pagal regionus
Bulgarija	–	+	–	–	+
Čekija	+	+	+	–	+
Estija	–	–	–	–	+
Latvija	+	–	–	+	+
Lenkija	+	+	–	+	+
Lietuva	+	–	–	–	–
Rumunija	–	–	–	–	+
Slovakija	+	–	+	+	+
Slovėnija	+	+	–	+	–
Vengrija	+	+	+	–	+

Beveik visos iš nagrinėjamų šalių nurodo minimalios investicijos dydį. Minimalus darbo vietų sukūrimas pabrėžtinai Lenkijoje, Vengrijoje, Slovėnijoje, Bulgarijoje ir Čekijoje.

Nevienodas ekonominis išsivystymas būdingas ne tik tarp šalių, bet ir šalies viduje. Todėl daugelis nagrinėjamų valstybių (išskyrus Lietuvą ir Slovėniją) taiko mokesťines paskatas norėdamos pritraukti TUI į tuos regionus, kuriuose aukštas nedarbo lygis (diferencijuoja paramą pagal regionus).

Kai kuriose šalyse (Lenkijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje ir Latvijoje) yra nurodytas minimalus projekto laikotarpis, pvz., Lenkijoje – penkeri metai (mažoms ir vidutinėms įmonėms – treji metai). Tai daroma siekiant apsisaugoti nuo galimo piktnaudžiavimo.

Tyrimas parodė, jog daugiausiai paskatų TUI teikia Latvija, Slovėnija, Čekija, Lenkija, Slovakija, Vengrija ir Rumunija. Lietuva iš nagrinėjamų šalių teikia mažiausiai paskatų.

Apibendrinant galima teigti, jog tyrimas patvirtino literatūros šaltiniuose randamą požiūrį dėl teigiamo užsienio kapitalo poveikio ekonomikos augimui. Siekdamas pritraukti didesnius TUI srautus ir kartu sprendamos konkrečias šalies problemas, visos analizuojamos

valstybės taiko nevienodas paskatas užsienio investicijoms.

Išvados

1. Teorinė literatūros šaltinių analizė parodė, kad užsienio kapitalo perkėlimas iš vienos šalies į kitą gali daryti prieštaringą įtaką ekonomikos augimui. Teigiamą: naujų technologijų atsiradimas, vadybinių žinių bei įgūdžių sklaida, naujų darbo vietų sukūrimas, integracija tarptautinėse rinkose. Neigiamą: pelno išvežimas, vidaus įmonių išstūmimas, neigiamo prekybos balanso ir infliacijos didėjimas. Į tai būtina atsižvelgti kuriant investicijų pritraukimo politiką.

2. TUI dinamikos tyrimas parodė, kad 2008 m. TUI srautai mažėjo tiek pasaulyje, tiek Centrinės ir Rytų Europos šalyse. Pagrindinė priežastis – pasaulio ekonomikos lėtėjimas.

3. Atlikta dešimties Centrinės ir Rytų Europos šalių (priklausančių ES) kiekybinė duomenų analizė patvirtino hipotezę, kad egzistuoja teigiamas TUI ir ekonomikos augimo ryšys. Nagrinėti veiksniai (BVP ir TUI) tirtose valstybėse koreliuoja teigiamai. Stipriausia priklausomybė yra Bulgarijoje, Rumunijoje ir Latvijoje. Tai leidžia teigti, kad valstybės yra besivystančios ekonomikos būsenos.

4. Pastebėta, kad kuo didesnis koreliacijos koeficientas, tuo vidutinis BVP vienam gyventojui nagrinėjamose šalyse yra mažesnis. Aukštus koreliacijos koeficientus lėmė spartus TUI srauto analizuojamu laikotarpiu didėjimas.

5. Šalyse, kuriose koreliacijos koeficiento reikšmė buvo didžiausia (pvz., Rumunijoje, Bulgarijoje), investicinės įplaukos nebuvo didžiausios. Tai rodo skirtingą investicijų įdiegimo greitį ir pajėgumą.

6. Valstybių taikomų paskatų užsienio investicijoms analizė parodė, kad, siekdamas pritraukti didesnius TUI srautus, visos analizuojamos valstybės taiko skirtingas paskatas investicijoms. Daugiausia paskatų teikia Latvija, Slovėnija, Čekija, Lenkija, Slovakija, Vengrija ir Rumunija, o Lietuva – mažiausiai.

Literatūra

- Adekola, A.; Korsakienė, R.; Tvaronavičienė, M. 2008. Approach to Innovative Activities by Lithuanian Companies in the Current Conditions of Development, *Technological and Economic Development of Economy* 14 (4): 595–611. doi:10.3846/1392-8619.2008.14.595-611
- Amdam, R. P.; Lunnan, R.; Ramanauskas, G. 2007. FDI and the Transformation from Industry to Service Society in Emerging Economies: a Lithuanian – Nordic Perspective, *Inžinerine Ekonomika – Engineering Economics* (1): 22–28.

- Balasubramanyam, V. N.; Salisu, M.; Sapsford, D. 1999. Fo-reign Direct Investment as an Engine of Growth, *Journal of International Trade and Economic Development* 8(1): 13–24. doi:10.1080/09638199900000003
- Choe, J. I. 2003. Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? *Review of Development Economics* 7(1): 44–57. doi:10.1111/1467-9361.00174
- Chowdhury, A.; Mavrotas, G. 2006. FDI and Growth: What Causes what? *The World Economy* 29(1): 9–19. doi:10.1111/j.1467-9701.2006.00755.x
- Čegytė, O.; Miečinskienė, A. 2009. Tiesioginių užsienio investicijų poveikio tyrimas [A Survey on Foreign Direct Investment], *Mokslas – Lietuvos ateitis* [Science – Future of Lithuania] 1(3): 9–12.
- Degutis, M.; Tvaronavičienė, M. 2006. Factor Analysis of Lithuanian and Estonian Inward Foreign Direct Investment, *Verklas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 7(3): 150–157.
- Drabek, Z.; Griffith-Jones, S. 1998. *Managing Capital Flows in Transition Economies with a Case Study of Central and Eastern Europe* [interaktyvus], [žiūrėta 2009-10-29]. Prieiga per internetą: <http://www.wto.org/english/res_e/reser_e/pera9804.doc>.
- Faras, R. Y.; Ghali, K. H. 2009. Foreign Direct Investment and Economic Growth: the Case of the GCC Countries, *International Research Journal of Finance and Economics* 29: 134–145.
- Glass, A.; Saggi, K. 1999. FDI Policies under Shared Factor Market, *Journal of International Economics* 49: 309–332. doi:10.1016/S0022-1996(98)00070-1
- Hungarian Investment and Trade Development Agency [interaktyvus], [žiūrėta 2009-12-01]. Prieiga per internetą: <http://www.itdh.com/engine.aspx?page=Itdh_Befektetes>.
- Kalinauskienė, I. 2006. *Investicijų plėtrą skatinančių priemonių identifikavimo ir pritaikymo Lietuvos sąlygoms programinė studija* [interaktyvus], [žiūrėta 2009-11-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/studijos.php>>.
- Loungani, P.; Razin, A. 2001. L'investissement direct étranger est-il bénéfique aux pays en développement? *Finance et développement* 38(2): 6–9.
- Verslo žinios 2009. *Pasaulio bankas prognozuoja investicijų nuosmukį besivystančiose šalyse* [interaktyvus], [žiūrėta 2009-11-03]. Prieiga per internetą: <<http://vz.lt/Default2.aspx? ArticleID=51610041-1b09-4208-8b0b-66235907de04&open=sec# continue>>.
- Samuolis, G. 2002. *Tiesioginių užsienio investicijų apskaitos tobulinimas* [Development of Foreign Direct Investment Accounting]: Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Technika. 43 p.
- Šečkutė, L.; Tvaronavičius, V. 2007. Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse tyrimas [Analysis of Foreign Direct Investment in the Baltic States], *Verklas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 8(3): 153–160.
- Tvaronavičienė, M.; Ginevičius, R. 2003. Analysis of Foreign Direct Investment and its' Impact on Restructuring of Lithuanian Economy, *Journal of Business Economics and Management* 4(3): 184–197.
- Tvaronavičienė, M.; Grybaitė, V. 2007. Impact of FDI on Lithuania Economy: Insight into Development of Main Economic Activities, *Journal of Business Economics and Management* 8(4): 285–290.
- Tvaronavičienė, M.; Kalašinskaitė, K. 2003a. Tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvos ūkį: tendencijų ir efektyvumo įvertinimas [Foreign Direct Investment into Lithuanian Economy, their Tendencies and Efficiency], *Verklas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 4(2): 61–71.
- Tvaronavičienė, M.; Kalašinskaitė, K. 2003b. Tiesioginių užsienio investicijų efektyvumo įvertinimas Baltijos šalyse [Evaluation of Foreign Direct Investment Efficiency in Baltic States], *Verklas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 4(3): 129–140.
- UNCTAD. 2008. *World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge*. New York and Geneva: United Nations. 411 p.
- Wang, M.; Wong, M. C. 2009. Foreign Direct Investment and Economic Growth: the Growth Accounting Perspective, *Economic Inquiry* 47(4): 701–710. doi:10.1111/j.1465-7295.2008.00133.x

ANALYSIS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT INFLUENCE ON NATIONAL ECONOMY

R. Brenkevičiūtė

Abstract

In the paper there were analyzed foreign direct investments (FDI) in the ten Central and East Europe countries which are included in the European Union (EU). It is theoretically and virtually justified positive and negative FDI influence to country's economic growth. Based on statistical data there were written up FDI dynamics in the world, Central and Eastern Europe countries. There were analyzed applications of FDI incentives. There were given the methodology which allows quantifying connection strength between GDP and FDI flows in the analyzing countries using correlation analysis. Results of analysis allow proving hypothesis (it is existing positive link between FDI and GDP inflows in the Central and East Europe countries) and enable to plan economic policy in aspect of foreign capital more exactly.

Keywords: Foreign direct investment, gross domestic product, economic growth, correlation analysis.